

vi.4. *Ari* progresiboa subjektu ergatibo eta * *edun* aditz laguntzaile iragankorrarekin: *ari* *dut* (v *ari naiz*)

Egilea: Kristina Bilbao

Nola aipatu: Bilbao, Kristina. (2022). *Ari* progresiboa subjektu ergatibo eta *edun aditz laguntzaile iragankorrarekin: *ari dut* (v *ari naiz*). In Bilbao, Kristina, Ane Odria, Ane Berro, Josu Landa & Beatriz Fernández (eds.), *Euskara Bariazioan / Basque in Variation (BiV)* (3. arg.). UPV/EHUko Argitalpen Zerbitzua. [Interneten eskuragarri: <https://basqueandbeyond.ehu.eus/biv/?o=chapters&id=6&e=38&h=eu>]. ISBN: 978-84-1319-456-1.

Gako-hitzak

aditz laguntzaile alternantzia, aspektu progresiboa, ergatibotasuna, erro alternantzia, iragangaiztasuna/iragankortasuna

Deskribapena

Eredu orokorrean, *ari izan* progresiboa subjektu absolutiboarekin eta *izan* aditz laguntzaile iragangaitzarekin batera azaltzen da, baita predikatu osagarria iragankorra edo ditransitiboa denean ere (1a) (Laka 2004: 116-117).

(1a)	(Ni)	ogia	jaten	ari	naiz
	ni.ABS	ogia.ABS	jan.IPFV	PROG	ISG.ABS.izan
(1b)	(Nik)	ogia	jan	dut	

ni.ERG   ogia.ABS   jan.PTCP   (3ABS).edun.1SG.ERG

Ari izan progresiboak subjektu absolutiboa eta *izan* aditz laguntzaile iragangaitza hautatzen ditu beti, edozein aditzekin doala ere, aditza iragangaitza zein iragankorra izan (Hualde eta Ortiz de Urbina 1987: 427).

Hori dela eta, *jan* bezalako aditz iragankorrek progresibotik subjektu ergatiboa eta *edun aditz laguntzaile iragankorra hautatu arren (1b), aspektu progresiboarekin kasu aldaketa bat jasaten dute. Orduan, subjektua absolutiboz markatzen da eta aditz laguntzailea iragangaitza hautatzen da (1a) (Laka 2006: 173).

Bestalde, ipar-ekialdeko hizkera batzuetan, *ari izan* progresiboa subjektu ergatiboarekin eta *edun aditz laguntzaile iragankorarekin eratzen da, predikatu osagarria iragankorra denean (2) (Hualde eta Ortiz de Urbina 1987: 449; Laka 2004: 127-128, 2006: 175).

(2)	(Nik)	ogia	jaten	ari	dut
	ni.ERG	ogia.ABS	jan.IPFV	PROG	(3ABS).edun.1SG.ERG

Banaketa dialektala

Ipar-ekialdeko hizkera batzuetan jaso da (2)-ko ereduaren berri. Lapurdin, Epeldek (2004a: 294) bai Hazparne aldean bai Larresoro aldean *ari izan* aditzak laguntzaile iragankorra har dezakeela dio: *garbitzen ai da / ekasten ai du beti* ‘ikasten ari dugu beti’ (Lar.). Hala ere, Larresoron laguntzaile iragangaitza sarriago entzun daitekeela aipatzen du. Senperen ere *bídea itén hai dié* eta *bídea itén hái duté*, biak erabiltzen dira (Irizar 1997: 86). Testuetan, XIX. mendetik aurrera autore lapurtar eta behe-nafarrek erabili izan dute *ari izan* laguntzaile iragankorarekin OEH-ren arabera.

Datu-basearen emaitzak

Ipar-ekialdeko hizkeren artean, Baztanen (nafarrera), Larresoron (nafar-lapurtera) eta Urdiñarben (zuberera) lekukotu da datu-basean (2)-ko hizkera erdua.

Aldiz, ez da lekukotu nafar-lapurteraren beste bi hizkeratan: Oragarreko euskaran eta kostaldean, Ziburun.

Eztabaida teorikoa

Euskara hizkuntza ergatiboa denez, perpaus iragankorretan –argumentu bi dituztenak– subjektuek ergatibo kasu marka hartzen dute eta osagarriek, berriz, absolutiboa. Orobat, subjektuak eta osagarriak ergatibo eta absolutibo komunztadura erakusten dute hurrenez hurren *edun aditz laguntzaile iragankorarekin (3a). Perpausa ditransitiboa izanez gero, komunztadura datiboa duen eta kasu

horretan markatuta dagoen argumentu datibo bat ere egongo da (3b).¹

(3a) Nik etxeak eraikitzen ditut

(3b) Nik liburua ematen dizut

Perpauis iragangaitz –argumentu bakarrek– inakusatiboetan, aldiz, subjektuak gaia errol tematikoa du, absolutiboz markatzen da eta komuntadura *izan* aditz laguntzaile iragangaitzarekin (3c) egiten du. Perpauis iragangaitza inergatiboa bada, orduan, subjektuak egile errol tematikoa dauka, ergatibo kasuaz markatua eta ergatibo komuntadura egiten duena *edun aditz laguntzailearekin (3d).

(3c) Ni etxera joaten naiz

(3d) Nik eskiatzen dut

Orain arte deskribatutako kasu markaketa aspektu progresibotik kanpoko perpausetan ikus daiteke. (3)-ko perpausak *ari izan* progresiboarekin sortutako perpaus bihurtuz gero, ordea, aurretik deskribatutako kasu markaketa ez da gordetzen, kasu eredu berezia sortzen baita (4) (Laka 2004: 116-117):

(4a) Ni etxeak eraikitzen ari naiz

(4b) Ni liburua ematen ari natzaizu

(4c) Ni etxera joaten ari naiz

(4d) Ni eskiatzen ari naiz

Ikus daitekeenez, (4a-b-c) perpausetako subjektuek kasu marka absolutiboa hartu dute eta aditz laguntzailea *izan* da, nahiz eta progresibotik kanpo (3) aditz bereberekin sortutako perpausak ergatibo markadun subjektua eta *edun laguntzaile iragankorra erakutsi (Hualde eta Ortiz de Urbina 1987: 430; Holmer 1999: 199; Laka 2004: 116-117).

Ari izan-ekin sortutako progresiboak kasu markaketan eta aditz laguntzaile hautaketan erakusten duen berezitasun honi arreta jarri izan diote hainbat hizkuntzalarik. Izan ere, *eraiki*, *eman* eta *eskiatu* aditzetan egile errola duen kanpo argumentuak ez du absolutibo kasua hartzen *ari izan* progresiboarekin ez baldin bada, Holmerrek (1999: 191) adierazten duen bezala. Hala izanik, euskaraz egile errola duen argumentuak ergatibo kasua hartzen duelako baieztapenaren salbuespena litzateke *ari izan* progresiboa.

Lakak (2004: 117) dioenez, arazo teoriko hau azaltzen saiatu diren hizkuntzalari batzuek aspektu progresibodun perpausak egitura antipasiboak direla proposatu dute, *ari* partikula iragangaiztaile bat dela argudiatuz, hala nola Postalek (1977) eta Alonso Cortesek (2002). Kasu horretan, *ari*-k aditz iragankorrak iragangaizteko funtzioa izango luke.

Alabaina, Hualde eta Ortiz de Urbina (1987: 435) (4)-ko egituretan antipasiborik ez dela erakutsi dute. Bi arrazoi nagusi ematen dituzte. Batetik, *ari* ez da aditz iragankorrekin agertzeraz mugatzen, iragangaitzekin ere ager daiteke, (4c) adibidean ikusi dugun modura. Kasu horretan, aditz iragangaitz batekin agertzen bada, ez du zentzurik partikularen ustezko iragangaizte funtzioak. Bestetik, *ari* aditz

nagusi eta bakar moduan ere ager daiteke (5), PS inesibo bat osagarritzat duela. Orduan ere, ez dauka beste aditz bat iragangaizteko funtzioa, ez baitago beste aditzik.

(5) Ni lanean ari naiz

Hualde eta Ortiz de Urbinak (1987: 437-438) baztertutako beste hipotesi bat da *ari* aditz laguntzailearen aurreko partikula bat edo elementu modal bat izatea. Izan ere, *ari* aditzaren eta laguntzailearen artean agertu ohi da, *ahal* modala edo *omen* partikula bezalaxe (6).

(6a) Nik ogia jan ahal dut

(6b) Anek ogia jan omen du

Hipotesi honen alde ez egiteko arrazoa *-tzen* morfemaren analisitik datorkigu. Hualdek eta Ortiz de Urbinak (1987: 428) aipatzen dutenez, morfema hau anbigua da, bi morfema homofono baititugu euskaraz. Batetik, *-tzen* aspektu-marka burutugabea, (3)-ko perpausetako berbera. Progresiboan *ari*-ren aurretik ageri dena aspektu burutugabearen marka baldin bada, kasu horretan *ari* aditz nagusi baten eta laguntzailearen artean legoke, *ahal* eta *omen* partikulak egon ohi diren bezala (Hualde eta Ortiz de Urbina 1987: 436).

Bestetik, ordea, *-tze* morfemak aditz nagusi baten aditz-izena sor dezake. Kasu horretan, aditz-izena *-n* inesiboaz markatuta dago, *-tzen* amaiera sortuz (Hualde eta Ortiz de Urbina 1987: 437). Kontuan hartuz gero *ari izan* aditz nagusi eta bakar gisa agertzen denean (5) osagarritzat PS inesiboa hartzen duela, pentsa genezake (4)-ko perpaus progresiboetan ere *ari izan*-ek osagarri bera hartzen duela, hots, inesiboz markatutako perpaus bat. Hau hala bada, *ari izan* progresiboa ezin da *ahal* edo *omen* moduko partikula edo elementu modal bat izan, hauek beste aditz nagusi baten modua modifikatzen dutelako.² Ondorioz, (4)-ko *-tzen* morfema ez da aditz nagusi baten aspektu burutugabearen marka (3), inesiboz² markatutako aditz-izena baizik.

Hain zuzen ere, Demirdache eta Uribe-Etxebarriak (2000: 178-179) erakusten dute munduko hizkuntzetan denbora-aspektu harremanak adierazteko erabiltzen diren ereduak espazio kokapenak adierazteko adierazpenetatik eratorri ohi direla. Honek hizkuntza-arteke ebidentzia eskaintzen digu *-tzen* morfema inesibodun aditz-izen moduan aztertzearen alde, inesiboa lekuzko kasua baita, oro har espazioa eta kokapena adierazten dituena.³

Beraz, Hualde eta Ortiz de Urbinak (1987) proposatutako analisiaren arabera, *ari izan* da aditz nagusia eta, (5) adibidean bezala, aditz honek inesibodun osagarri bat hartzen du, kasu honetan menpeko perpaus bat, aditz-izen inesiboa buru duena (Hualde eta Ortiz de Urbina 1987: 437; Laka 2004: 122).

Hualde eta Ortiz de Urbinaren (1987) hipotesia aintzat hartuta, hots, *ari izan* aditz nagusi bat dela, (4)-ko perpaus progresiboetan aditz eta perpaus bi ditugula ondorioztatzen da, eta hortaz, perpaus konplexuak direla. Hauetan, aditz nagusi bat (*ari izan*) eta honen osagarria den menpeko perpausa daude (Laka 2004: 122-123). Adibidez, (4a) adibidean, [etxeak eraikitzen] litzateke menpeko perpausa, *ari izan* aditzak osagarritzat hartzen duena.

Hipotesi hau ontzat hartzen badugu, *ari izan* aditza inakusatiboa dela konturatuko gara, hau da, bere argumentu bakarra subjektu iragangaitza dela. Horregatik, hain zuzen ere, (4)-ko *ni* subjektua absolutiboz markatuta dago eta *ari izan* aditzaren gaia da. Orobat, hori da *ari izan* aditzak beti *izan*

laguntzaile iragangaitza hautatzearen arrazoia, osagarritzat edozein aditz-izen hartzen duela ere. Beraz, hasieran aurkeztutako arazoa, hau da, egilea ergatiboz baino absolutiboz markatuta egotea, desagertu egiten da perpaus progresiboak perpaus konplexutzat ulertuta. Analisi honetan, *ari izan* aditzaren subjektua ez baita egilea, gaia baino, ohiko marka absolutiboarekin.

Menpeko perpaus jokatu gabean, aldiz, inesiboz markatutako aditz-izenak bere argumentuak ditu, aditzaren arabera. Esate baterako, (4a)-ko *eraiki* aditz iragankorrek subjektu iragankor isila du, ergatiboz markatua eta perpaus nagusiko subjektuaren erreferentziakide dena (Laka 2004: 117).⁴ Horrez gain, *etxeak* osagarria ere badu, absolutiboz markatua.

Analisi honen alde egiten dute baita mendebaleko euskalkietan ageri diren progresiboek (Hualde eta Ortiz de Urbina 1987: 429, 3. oin-oharra; Lakak 2004: 122-123). Hauetan, *ibili* (7a) edo *egon* (7b) aditzak erabiltzen dira *ari izan* aditzaren orde z progresiboa adierazteko (ikus 58. kapitulua). Argi ikus daiteke honako aditz hauek ez direla laguntzaileak, osagarritzat aditz-izena hartzen duten aditz nagusi iragangaitzak baizik:

(7a) Karate ikasten dabil

(7b) Karate ikasten dago

Azkenik, ekialdeko hizkera batzuetan deskribatu dugun hizkera ereduan, *ari izan* aditzak subjektu ergatibo eta aditz laguntzaile iragankorra hartzen duela ikusi dugu (2). Nolatan da hori posible, *ari izan* aditza inakusatibo baldin bada? Lakak (2004: 128) *gramatikalizazioaren* prozesuaren bidez azaltzen du auzi hau.

Laguntzaile iragankorraren bidez eraturako progresiboak (2) iragangaitzen bidez eraturakoen (1) balioak dira esanahiaren aldetik. (1) bezalako formatik, ipar-ekialdeko hizkera batzuek (2) erabilera berria garatu dute XIX. Mendearen bigarren erdialdetik hona (OEH). Lakak (2004: 128, 2006: 188) proposatzen duenaren arabera, gramatikalizazioaren bidez kategoria aldaketa bat gertatu da, *ari* kategoria lexiko izatetik (aditza)⁵ kategoria funtzional izatera igaro baita, hots, aspektu-marka progresibo bezala berrinterpretatu da.

Beraz, Lakaren (2004: 128) arabera, euskalki hauetan *ari* ez litzateke aditz nagusia, eredu orokorrean bezala, ez bada aspektu progresiboaren marka. Ondorioz, egitura hauek bakunak dira. Aspektu-marka burutugabea duen aditz nagusia iragankorra denean, subjektuak ergatibo kasua eta osagarriak absolutibo marka jasotzen ditu. Orobat, argumentu bakoitzak komunztadura egiten du **edun* aditz laguntzaile iragankorrekin, ohiko perpaus iragankorretan bezala.

Oharrak:

1 Datiboa predikatu iragankorretan ez ezik predikatu inakusatiboetan eta inergatiboetan ere ager daiteke, *niri elefanteak gustatzen* zaizkit eta *nik begiratzen dizut* perpausetan bezala, hurrenez hurren (Hualde eta Ortiz de Urbina 1987: 429-430).

2 Ekialdeko hizkeretan, *-tzen* markaz gain *-tzerat*, alatiboz markatutako aditz-izena, edo *-tzeari*, datiboz markatutako aditz-izena, ager daitezke *ari* progresiboetan (Hualde eta Ortiz de Urbina 1987: 428-429).

3 Progresiboan ageri den postposizio lokatiboak ekintza leku batean gertatzen zela adieraziko zuen

ziurrenik lehenengo, baina gerora espazio adiera denbora adierara aldatuz joan bide zen (Demirdache eta Uribe-Etxebarria 1997: 179).

4 Hain zuzen, progresiboa bi perpausek osatutako perpaus konplexu gisa ulertuz gero, erraz azaltzen da *eraiki* bezalako aditz iragankorretan bi argumentu absolutibo agertzearen arazoa: bata *ari* aditz nagusi iragangaitzaren subjektua da; bestea, aldiz, menpeko perpausaren osagarria. Orobat, horregatik erakusten du subjektuak soilik aditz laguntzailearekiko komunztadura absolutiboa (Hualde eta Ortiz de Urbina 1987: 430; Laka 2004: 122).

5 Prozesu bera gertatu bide da (3) bezalako perpaus imperfektiboetan ere. Lehenago leku harremana adieraziko zuen *-tzen* morfemak, inesiboz markatutako aditz-izena izango baitzen, baina gerora *-tzen* imperfektiboko aspektu marka (aspektu buru) gisa gramatikalizatuko zen eta perpaus bakuna berrinterpretatu (Laka 2004: 126).

Aipamenak

Demirdache, Hamida and Myriam Uribe-Etxebarria. 2000. «The Primitives of Temporal Relations». In R. Martin, D. Michaels and J. Uriagereka (eds.), *Step by step. Essays on Minimalist syntax in honor of Howard Lasnik*. Cambridge, MA: the MIT Press. 157-186.

Epelde, Irantzu. 2004a. «Lapurdiko hego-ekialdeko euskararen kokapenerantz» *FLV*, 36, 96. 271-304.

Holmer, Anders. 1999. «An active analysis of Basque ergativity» *Fontes Linguae Vasconum* 81: 189-225.

Hualde, José Ignacio and Jon Ortiz de Urbina. 1987. «Restructuring with ARI» *ASJU International Journal of Basque Philology*, XXI-2, 425-452.

Irizar, Pedro. 1997. *Morfología del verbo auxiliar labortano (estudio dialectológico)*. Iruñea: Euskaltzaindia & UPV/EHU.

Laka, Itziar. 2004. «Ari progresiboaz: euskararen kasu markak». In Pablo Albizu and Beatriz Fernández (eds.), *Euskal Gramatika XXI. mendearen atarian: arazo zaharrak, azterbide berriak*. Bilbao: UPV/EHU. 113-132.

Laka, Itziar. 2006. «Deriving Split Ergativity in the Progressive: the Case of Basque». In Alana Johns, Diane Massam and Juvénal Ndayiragije (eds.), *Ergativity: Emerging Issues*. Dordrecht/Berlin: Springer. 173-195.

Mitxelena, Koldo and Ibon Sarasola. 1989-2005. *Diccionario General Vasco / Orotariko Euskal Hiztegia*. Bilbo: Euskaltzaindia.